

Elméleti iskolák a foglalkoztatásról és a munkaerőről

Béresné Mártha Bernadett

Nyíregyházi Főiskola, Gazdálkodástudományi Kar,
Pénzügyi és Számviteli Tanszék, Nyíregyháza
marthad@freemail.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A polgári közgazdaságtan elméletében, mint minden más társadalmi-gazdasági kérdésről, a foglalkoztatásról is lényegében véve két alapvető irányzat él egymás mellett. Egyrészt az Adam Smith munkásságán alapuló klasszikus-neoklasszikus iskola, másrészt pedig a John Maynard Keynes tanításait követő tanok. Ezen két irányzaton alapulnak a későbbi elméleti hipotézisek is.

A XX. század elején megszülető irányzat, a monetarizmus, mindkét alapelmélet bizonyos feltevéseit ötvözi. Képviselői egyetértenek a neoklasszikusok szerinti munkaerő-piaci folyamatok alakulását befolyásoló gazdaságpolitikai eszközök elvetésével, míg bizonyos folyamatok szabályozására azonban alkalmazhatónak tartják azokat. Az 1970-es évek végére kialakult újklasszikus makroökonómia azonban már teljes mértékben elutasítja ezeket a megközelítéseket. Egy évtizeddel később létrejött újkeynesiánus makroökonómia feltételezései – különösen a foglalkoztatás és a munkanélküliség terén – már elvezetnek napjaink egyik meghatározó jelenségének, a globalizációnak bizonyos foglalkoztatást befolyásoló problémáihoz is.

Kulcsszavak: foglalkoztatás, közgazdasági iskolák, globalizáció

SUMMARY

In the civil economics, like in the case of any other social-economic issues, there are two coexistent theories concerning employment. On one hand we have the classical-neo-classical school based on Adam Smith's works. On the other hand we have the teachings based on John Maynard Keynes' views. All the later hypotheses are based on these two trends.

Monetarism, which was invented at the beginning of the 20th century, mixes certain elements of both basic theories. Those who represent monetarism agree on rejecting the economy policy means which affect the processes of the workforce market, while they consider these above mentioned means applicable to regulate certain processes. By the end of the 1970s the neo-classical macro-economics had developed, which completely refuses these approaches. A decade later the neo-Keynesian macro-economics developed. Its hypotheses regarding especially employment and unemployment lead to some of the employment issues of globalism, which is one of the most influential phenomena of present time.

Keywords: employment, economic schools, globalism

BEVEZETÉS

A foglalkoztatás összetett társadalmi-gazdasági funkció, amelyben elvileg egyszerre kell(ene) mindkét szféra (munkáltatók-munkavállalók) sajátos, de eltérő szempontrendszerét érvényesíteni. A munkaerőpiac a maga gazdasági racionalitása alapján szabályozza a munkaerő felhasználását, míg a

foglalkoztatáspolitikai pedig a munkaerőpiac olyan külső szabályozó rendszere, amelyik a munkaerőpiacot úgy igyekszik befolyásolni, hogy ezáltal harmonikusabb legyen annak működése, és egyúttal mozgásteret kapjanak a társadalmi funkciók is (László, 1997). Ebben a tanulmányban a foglalkoztatás témaköréhez kapcsolódó elméletekkel foglalkozom. Az egyes közgazdaságtani irányzatok ismertetése előtt röviden összefoglalom a két irányadó iskola – a klasszikus és a keynesiánus – előtörténetét és a foglalkoztatással kapcsolatos alapvető feltevéseit.

A klasszikus (liberális) közgazdaságtan a közgazdasági gondolkodásnak a XVIII. század közepétől a XIX. század közepéig terjedő időszaka. Az elméletek lényegében a növekedésről és a fejlődésről szólnak, melyek nagy részét az Egyesült Királyságban alkották meg. Fő képviselői *Smith, Ricardo, Say, Senoir és Mill és Malthus* voltak. Ez utóbbi közgazdászok a népesség törvénye szerint a bérszínvonal bármilyen növekedése a népesség növekedését ösztönzi, és végső soron a munkaerő létszámának a megnövekedéséhez vezet, mely eredményeként a bérszínvonal visszaesik a létminimumra, ahonnan a bérek további esését a létfenntartási korlát gátolja meg.¹ Az elméletnek a piaci erők által biztosított harmónia felfogását az első világháború utáni gazdasági bizonytalansággal jellemezhető helyzet és főleg a Nagy Világgazdasági Válság kérdőjelezte meg. A súlyosan keresletiánus helyzetben tarthatatlannak látszott az akkoriban uralkodó *Say-dogma*, ami a klasszikus közgazdaságtan egyik alaptörvénye. Ez a modell azon az egyszerű feltételezésen alapult, hogy a csere mindig kétoldalú esemény: egy eladás és egy vétel, melyek nagysága mindig megegyezik egymással. Ebből eredően a kínálat megteremti a maga számára szükséges keresletet, hiszen az eladással egyidőben azonos értékű vásárlás is történik. *A munkapiacon pedig a munkabér mozgása teremti meg a piaci egyensúlyt, ezzel biztosítva a teljes foglalkoztatást.* A 19. században egy ilyen megközelítés könnyen igazolható volt, hiszen a termelés növekedését nem a kereslet, hanem döntően a szűkös erőforrások akadályozták.

A közgazdaságtan mai értelemben vett elméleti rendszerré a 19. század végén vált, amikor az irányzat jeles képviselőinek – *Jevons, Walras, Marshall, Pareto és Menger* – munkássága révén a klasszikus gondolatok összekapcsolódtak a marginalizmussal és az akkor éppen megszületett

¹ Ennek a gondolatmenetnek az érvényessége ma már csak az egyszerű mezőgazdasági kultúrákban áll fenn.

általános egyensúly elmélettel: *walras-i modell* szerint az áruk – így a munkaerő-összkereslete és -összkínálata is – mindig egyensúlyban van a piacon kialakuló egyensúlyi árak jóvoltából. Ennek az egyensúlyi állapotnak a létezését és egyértelműségének matematikailag szabatos bizonyítása azonban a 20. század első harmadának végére maradt. Ezzel létrejött a *neoklasszikus iskola* – melynek alapját képezi az angol és a francia klasszikus közgazdaságtan –, amely a klasszikus közgazdaságtant felváltotta. Ebben az időben a növekedés akadályát már nem elsősorban a termelési tényezők szűkös volta, hanem egyre inkább a megfelelő kereslet jelentette. Erre az időszakra a tőke szerepe megnőtt, a nagyipari termelés kialakulásával pedig a tőke a munkával egyenrangú termelési tényezővé vált. A neoklasszikus paradigma felfogása szerint *nemzetgazdasági szinten biztosított a teljes foglalkoztatás*, és a munkabér mozgása megteremti a munkapiaci egyensúlyt.

A 20. század során a gazdaság tényleges működése egyre több ponton cáfolta meg a klasszikus-neoklasszikus harmóniaelveket. A támadás az első világháború után a gazdasági válságok képében érte az addig gyakorlatilag egyeduralgó neoklasszikus paradigmát: a túltermelési válságok rendszeresen ismétlődtek, egyre mélyebbek lettek, és egyre inkább elhúzódtak. A piac áldozatok árán tudta csak helyreállítani az egyensúlyt, a stabil gazdaság képe egyre távolibbnak tűnt. A munkanélküliség egyre égetőbb problémává vált, és már nemcsak a gazdasági válságok idején jelentett átmeneti nehézséget. A támadások sűrűsödtek, majd eljött a megfelelő hely és idő, hogy megjelenjen egy új paradigma, az axiómák új rendszere a közgazdaságtanban. Az új eszmék rendszerbe foglalását *John Maynard Keynes* végezte el, és kidolgozta, majd 1936-ban közzétette azon gazdaságelmélet alapjait, amelyet napjainkban is az ő nevével illetnek. Keynes nem szakított minden kérdésben a klasszikus-neoklasszikus irányzattal, azonban véleménye szerint a *munkapiaci egyensúly nem valósul meg szükségképpen, és a munkanélküliség tartóssá válhat*. A keynesiánus modell alapfeltevése (Meyer és Solt, 1999):

1. az árrendszer nem tökéletes,
2. a gazdasági döntések bizonytalan várakozásokon alapulnak,
3. a gazdasági egyensúly instabil, ezért szükségesek az állami beavatkozások,
4. a foglalkoztatás általában nem teljes, ezért a gazdasági egyensúlytalanságok tartósak lehetnek.

A MUNKANÉLKÜLISÉG ÉS A FOGLALKOZTATÁS ELMÉLETE A NEOKLASSZIKUS MODELLBEN

Számos klasszikus közgazdászhoz hasonlóan a 19. századi neoklasszikus közgazdászok is elfogadták, hogy léteznek a teljes foglalkoztatottság fenntartására ható piaci erők. Ez teljesen eltér a keynesi nézettől, amely szerint a piaci erők játéka ellenére kialakulhat a kényszerű munkanélküliség. A

neoklasszikus növekedési modellek a növekedés forrásaiként a népességnövekedést és a technikai haladást nevezik meg, míg a tőkefelhalmozás egyszerűen a tőke-munka arányt határozza meg a stacionárius állapotban. Az irányzat feltevése szerint minden piac tökéletesen működik, beleértve a munkapiacot is. Az aggregált munkakereslet és -kínálat egyaránt a reálbér függvénye, melynek nagysága a munkapiacian alakul ki, a kereslet és a kínálat kölcsönhatásának következtében. A reálbér nagyságát a nominálbér és az árszínvonal határozza meg. Adott árszínvonal mellett pedig a reálbér mozgása a nominálbértől függ, így elmondható, hogy a munkapiaci egyensúlyt a nominálbér mozgása teremt meg (Galsai, 1982; Pearce, 1993).

A vállalati szektor tervezett foglalkoztatási szintje a munkapiac működésétől függ. A foglalkoztatás ezen nagysága csak akkor hatékony a vállalati szektor számára, ha érvényes a profitmaximalizálás feltétele, éppen ezért az alkalmazni kívánt munkamennyiség csak meghatározott reálbér mellett valósulhat meg.

Az elmélet szerint a munkanélküliség csak ideiglenes és magán a munkapiacian zajló fejlemények miatt alakulhatott ki, és a munkanélküliséget a túl magas reálbérszinttel magyarázza. A munkapiaci egyensúly valamilyen külső ok miatt felborul. Mivel a bérek nem reagálnak rögtön és tökéletesen, a munkakereslet továbbra is kisebb a munkakínálatnál, a foglalkoztatottság kisebb az egyensúlyi szintnél. A foglalkoztatottság csökkenése viszont csökkenti a kibocsátását, így az árupiacon átmenetileg túlkereslet alakul ki. Tekintettel arra, hogy reálbérekhez hasonlóan a termékárak sem alkalmazkodnak azonnal, ez a szituáció akár hosszabb ideig is fennállhat, tehát a munkapiaci túlkínálat árupiaci túlkeresletet váltott ki. A két piac ilyen viszonyát *Malinvaud nyomán klasszikus munkanélküliségnek nevezzük*. A neoklasszikus elmélet szerint a klasszikus munkanélküliség csökkenése, illetve megszűnése a piaci mechanizmusok révén fog bekövetkezni. Állami beavatkozásra, gazdaságpolitikai intézkedésekre nincs szükség. *Tehát a tartós és kényszerű munkanélküliséget a neoklasszikus irányzat gazdaságon kívüli tényezőkre vezeti vissza* (Oroszi, 2001; Meyer és Solt, 1999).

A neoklasszikus modellek logikáját az ásta alá, hogy bebizonyították: amint a bérhányad nő, a tőkét egyáltalán nem szükséges egyenletesen és egyre nagyobb arányban munkával helyettesíteni a termelési függvényben, mivel megvan a visszaváltás lehetősége, azaz hogy ugyanaz a tőke-munka arány tartozzon két különböző tőke-munka relatív árarányhoz. Ennek a jelenségnek az az oka, hogy a munkabér emelkedésével a tőkés érdekletté válik a munka tőkével történő helyettesítésében, azonban a tőkét is munkával állítják elő, így a tőkeár is emelkedik, amikor a munka ára emelkedik. Ezért ha a munka ára nő, a tőkések jövedelmezőbbnek találhatják egy munkaigényesebb technológiára való áttérést egy tőkeigényesebb helyett.

Összefoglalva a neoklasszikus modell lényegét elmondható, hogy a munkanélküliség – a munkapiaci túlkínálat – legfőbb oka a túl magas reálbér, így a foglalkoztatottság növelésének egyik, talán legfontosabb lehetősége a bérszínvonal csökkenése. Ezzel nő a munkakereslet és csökken a munkakínálat, a kettő közötti különbség – a munkanélküliség – tehát valóban csökken. A munkakereslet növelése ugyanakkor azt jelenti, hogy nő a termelési folyamat során alkalmazott munkamennyiség, ami a kibocsátás növelését eredményezi. A vállalati szektor nyilván csak akkor fog a nagyobb munkaráfordítás mellett dönteni, ha a segítségével előállítható árumennyiséget értékesíteni tudja. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a korábbi állapothoz képest még több terméket és szolgáltatást tud eladni az árupiacon, vagyis hallgatólagosan feltételeztük, hogy az árupiacon túlkereslet van.

A MUNKANÉLKÜLISÉG ÉS A FOGLALKOZTATÁS ELMÉLETE A KEYNESIÁNUS MODELLBEN

A keynesiánus modell – az 1929/33-as válságot szem előtt tartva – éppen a tartós munkanélküliség magyarázatára jött létre. Szerintük a gazdaságban rendszerint léteznek kihasználatlan munkaerő-tartalékok. Ez rövidtávon azt jelenti, hogy a munkapiac nem kerül egyensúlyba, jellemző állapota a túlkínálat, vagyis a munkanélküliség. A foglalkoztatást a munkakereslet határozza meg, a kibocsátást pedig az aggregált kereslet. Az aggregált kereslet determinálja a szükséges munkamennyiséget, tehát a munka keresletét. A nominálbérek lefelé merevek és ugyanakkor rögzítettek is, mert a munkavállalók nem járulnak hozzá annak csökkentéséhez, éppen ezért igyekeznek előre rögzíteni bérük nagyságát, amivel megelőzhetik a munkapiac ingadozásainak hatását.

Keynes szerint a foglalkoztatás nem egyedül a munkapiacon határozódik meg, hanem ebben az árupiaci effektusok, az aggregált kereslet alakulása is szerepet játszik. Az elmélet követői számára nem ismeretlen gondolatmenet, hogy az elégtelen árupiaci kereslet nem a termékárak csökkenését váltja ki, hanem a termelők mennyiségi alkalmazkodásához vezet. Ha adott árszínvonal mellett az összkereslet kisebb, mint a teljes foglalkoztatás melletti kibocsátás, akkor a termelés ehhez a kereslethez igazodik, ami munkanélküliséget eredményez. Az árupiaci kereslet növelése csökkentené a munkanélküliek számát, vagyis ebben a modellben a gazdaságpolitikai beavatkozásnak van funkciója. A munkahelyteremtő program megvalósításának azonban ára van, mégpedig a magánszektor beruházási keresletének a csökkenése. A gazdaságpolitikai vezetésnek éppen ezért mérlegelni kell, hogy érdemes-e a kormányzati kiadások növelésével javítani a foglalkoztatáson, vagy nem kellene inkább áthárítani ezt a feladatot a magánszektorra, a beruházási kereslet serkentésével.

Keynes modelljéből látszólag az a következtetés is levonható, hogy a munkanélküliség kormányzati

intézkedésekkel nemcsak csökkenthető, hanem akár teljes mértékben meg is szüntethető. Nem kellene ugyanis mást tenni, mint az árupiaci keresletet arra a szintre növelni, amelynek kielégítése az összes felkínált munkaerő foglalkoztatását igényelné, ezt azonban két tényező korlátozhatja: a bizonytalan várakozások és a minimálbérek relatív magas szintje. Azonban ez a minimálbérszint túl magas lenne a munkapiaci egyensúlyhoz képest, ezért az egyensúly nem jöhet létre, vagyis mindig létezik bizonyos mértékű kényszerű munkanélküliség. A keynesiánus megközelítésben a munkanélküliség magyarázata a keresleten alapul: minél nagyobb az árupiaci kereslet, annál nagyobb a munkakereslet, s ebből adódóan annál alacsonyabb a munkanélküliség. Tehát az árupiacon tapasztalható jövedelmi alkalmazkodás jelenti végső soron azt a mechanizmust, amelynek segítségével a munkanélküliség csökkenthető (Meyer és Solt, 1999).

Keynes szerint a munkanélküliség csökkentése érdekében a gazdaság elsősorban a költségvetési politikával („multiplikátor hatás”) és kisebb mértékben pedig a monetáris politikával ösztönözhető.

Teóriájában a foglalkoztatás kérdése kulcsszerepet kapott, és ez fő művének címében is megjelent: „A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete”. Ebben úgy véli, hogy társadalmunk legjelentősebb bajai közé tartozik a teljes foglalkoztatásra való törekvés képtelensége, a vagyonok és a jövedelmek önkényes és igazságtalan elosztása. A teljes vagy akár csak a megközelítően teljes foglalkoztatás ritka és rövid ideig tartó jelenség. Gondolatai hasonlatosságot mutatnak a pár évtizeddel később kialakult monetarista állásponttal. A Keynes szerinti teljes foglalkoztatás éppúgy megengedi az akarati, vagy önkéntes munkanélküliséget, mint a monetarista Friedman, ugyanakkor egyiküknél sem lehet kényszerű munkanélküliség. Amíg Keynes csak eddig a pontig ment el, és nem koncentrált az akarati munkanélküliség mértékére, addig Friedman álláspontja már jóval kiforrottabb volt. Ő az akarati munkanélküliség viszonylag állandó szintjét és arányát is feltételezte a munkanélküliség természetes formájában. A foglalkoztatásnak és igazságosabb jövedelemelosztásnak közgazdasági értelmet adott azzal, hogy hangsúlyozta a magasabb szintű foglalkoztatási ráta elérését és a jövedelemelosztás államilag elősegített egyenlőbbé tételét, amely fokozza az összkeresletet. Véleménye szerint, amennyiben intézkedések történnének a jövedelmek olyan újraelosztására, mely növelné a fogyasztási hajlandóságot, akkor annak kifejezetteen hatása lehetne a tőkeállomány növelésére (Keynes, 1965; Mátyás, 1984; Oroszi, 2001).

Elméletét, mely szerint a foglalkoztatás emelkedése csak a reálbér-növekedés ütemének csökkenése mellett következhet be, azonban sokan megkérdőjelezték, mely hozzájárult ahhoz, hogy elindultak a keynesi teóriákkal szembeni első támadások (Mankiw, 2002).

Az eddig leírtakat összegezve megállapítható, hogy az 1930-as években a makroökonómia kétfelé szakadt: létezett egy mikroökonómiailag megalapozott neoklasszikus modell, amelynek gazdaságpolitikai magyarázó ereje csekély volt; s létezett egy keynesi megközelítés, melynek gyakorlati alkalmazása sikeresnek bizonyult, de mikroökonómiai bázisa hiányos volt.

A MONETARIZMUS IRÁNYZATA

A harmincas években a polgári közgazdaságtan első válságának periódusában csak a *Knight és Friedman* vezette chicagói iskola állt ellen a keynesi forradalomnak, kitarva a neoklasszikus tanok mellett. Elnevezésük – monetarista iskola – pontosan az általuk végrehajtott reform lényegéből következik. Ez az irányzat ötvözi mind a neoklasszikus, mind pedig a keynesi elméletek bizonyos elemeit. A két modell összeegyeztetésének kísérlete már nagyon korán megkezdődött. *Hicks* 1937-ben, *Modigliani* 1944-ben, míg az ötvenes években *Samuelson* is képviselte ezt a szintetizáló törekvést. Gondolataik lényege, hogy a keynesi modellt a neoklasszikus teória speciális eseteként fogták fel (Oroszi, 2001; Meyer és Solt, 1999).

Az 1960-as évek elején a közgazdaságtan kimozdult akkori medréből, ugyanis a háborút követő években általánosan alkalmazott, keresletnövelésre irányuló keynesiánus receptek a legtöbb fejlett országnak ugyan magas növekedési ütemet biztosítottak, ennek ára azonban az egyre növekvő költségvetési deficit volt. Ebből is következett a fokozódó inflációs nyomás, amely szükségessé tette a monetáris szabályozás alkalmazását. Went egyetért az Amerikában élő svájci monetaristával, Karl Brunnerrel – aki 1968-ban vezette be a monetarizmus fogalmát –, miszerint az infláció megszüntetésének az ára maga a munkanélküliség (Went, 2002).

Az irányzat jeles képviselői – *Friedman, Knight, Hicks, Modigliani, Samuelson, Brunner, Johnson és Went* – szerint a monetáris gazdaságban keresendők a gazdasági instabilitás alapvető okai, valamint a munkapiacra a – neoklasszikus értelemben vett – teljes foglalkoztatás nem létezhet. A munkapiaci túlkínálat azért alakulhatott ki, mert a háztartási szektorban hamis – túl alacsony – elképzelések léteznek az árszínvonal jövőbeli alakulására, így a várt reálbér nagyobb, mint a tényleges reálbér, ami munkapiaci túlkínálathoz vezet. A következő periódusban viszont a háztartási szektorban észreveszik a tévedést. A korrekció hatására a várt és a tényleges reálbér közelít egymáshoz. Ha a gazdasági rendszernek elég sok időt hagyunk, akkor a tanulási folyamat itt is az egyensúlyi állapot helyreállítását eredményezi, szintén gazdaságpolitikai közbeavatkozások nélkül. Szükségtelennek, sőt veszélyesnek tartják a Keynes által javasolt közvetlen állami intervenciót, teljes mértékben viszont nem vetik el a gazdaságpolitikát. Szerintük a gazdaságpolitikának a pénzfolyamatok szabályozására kell szorítkoznia. Látható, hogy a monetarizmus jó példája annak, hogy az ellentétes

álláspontokat képviselő megközelítések egymást gazdagítva fejlődnek (Orosz, 2001; Meyer és Solt, 1999).

Az elmélet jelentőségének a kialakulásában szerepet játszott az is, hogy a keynesi nézet képtelen volt megmagyarázni a legtöbb nyugati országban a múlt század késő hatvanas éveit egyszerre jellemző magas és állandósult inflációt és a munkanélküliséget. Pearce szerint az irányzat legnagyobb hatású képviselője Milton Friedman volt, akinek nevéhez egyrészt az emberi tőke fogalma, valamint a munkanélküliség természetes rátájának „legtöbbet hivatkozott definíciója”² fűződik.

Az emberi tőke fogalma sokat hozott a modern közgazdaságtan fejlődéséhez, ugyanis magyarázatot adott a munkanélküliség szakmák szerinti egyenlőtlenségére, a bérek és a keresetek kor és foglalkozás szerinti különbözőségére, a szakszervezeti mozgalmak munkaszabályozási gyakorlatára csakúgy, mint ahogy hozzájárult a gazdaságpolitikai döntésekhez is, megadva az iskoláztatásra és a továbbképzésre fordítandó erőforrások elosztását az ezekre vonatkozó egyéb igények ellenében.

A monetaristák – kiinduló axiómáikból következően – nem ismerik el a kényszerű munkanélküliséget. A hatékonyan működő munkapiacra megközelítőleg ugyanannyi munkás foglalkoztatásának az igénye jelenik meg, mint ahányan munkát kívánnak vállalni. Friedman szerint a nominálbérek rugalmasan reagálnak a termékpiacra bekövetkező árváltozásokra, ezért az egyensúlyi reálbér kialakulásának és fennmaradásának nincs akadálya. Ez azonban biztosítja a munkakereslet és -kínálat globális egyensúlyát, azaz a munkapiac „megtisztulásának” elvi lehetőségét. Nincsen azonban automatikus egyenlőség a munkanélküliség természetes rátájának megfelelő munkanélküliek száma és a betöltetlen munkahelyek között, ugyanakkor a két érték nem szakadhat el egymástól. Mivel a munkanélküliséggel egy időben léteznek betöltetlen munkahelyek, ezért belátható: a gazdaság – legalább részben – tudná foglalkoztatni a munkanélkülieket. Esetükben tehát nem kényszerű, hanem önkéntes, akarati munkanélküliségről beszélünk (Oroszi, 2001).

Friedman szerint a munkanélküliség lényegében véve önkéntes, s ez alakítja ki a munkanélküliség természetes rátáját. Ennek egyrészt az a magyarázata,

² A munkanélküliség természetes rátája Milton Friedman szerint: „a munkanélküliség természetes rátája az általános egyensúly walrasi egyenletrendszeré által meghatározott szint, feltéve, hogy az egyenletek tartalmazzák a munka- és termékpiacok aktuális strukturális jellegzetességeit, beleértve a piacok tökéletességeit, a kereslet és a kínálat sztochasztikus változékonyságát, a szabad állásokról és munkalehetőségekről való információszerezés és a mobilitás költségeit és így tovább” (Pearce, 1993:393). Egyszerűbben definiálva a munkanélküliség természetes rátája az a szint, amely a teljes foglalkoztatottság mellett is fennmarad, éppen ezért úgy is szoktak hivatkozni rá, mint a munkanélküliség szükséges, nominális, avagy a teljes foglalkoztatottság melletti rátájára.

hogy a munkavállalók bizonyos része nem hajlandó a munkaadók által felajánlott béréért dolgozni, másrészt pedig azért van munkanélküliség, mert az állami beavatkozás nyomán, és/vagy a szakszervezetek nyomására, a bérszínvonal túlságosan magasra nő. A munkanélküli-segély ezt az állapotot tovább rontja, mivel nem ösztönöz álláskeresőre, és a munka viszonylag magas határtermelékenységet okozva fékezi a foglalkoztatást. Feltételezi, hogy elvileg létezik egy egyensúlyi bérszínvonal, amely mellett a teljes foglalkoztatottság biztosítható. Véleménye szerint az állam és a szakszervezetek ráhatását megszüntetve a béreket arra az egyensúlyi szintre kell csökkenteni, amely mellett megvalósul a teljes foglalkoztatás. Következésképpen, a munkabéreknek lefelé is rugalmasnak (azaz csökkenthetőnek) kell lenniük. A neoliberalizmus szerint a munkaerőpiacnak más vonatkozásokban (munkaidő hosszabbítás, munkaintenzitás növelése, időleges vagy tartós részfoglalkoztatás, távmunka, a dolgozók alvállalkozói pozícióba /outsourcing/ kényszerítése, stb.) is teljesen rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy a teljes vagy igen magas szintű foglalkoztatás megvalósuljon (Friedman, 1970).

Samuelson dolgozta ki a turnpike-elméletet, amely meghatározta a maximális növekedés feltételeit. Olyan közgazdasági modellek tartoznak ezen elmélethez, melyek figyelembe veszik a tőkeállomány változásait, a népesség nagyságát, annak a munkaerő számszerű nagyságára és korösszetételére vonatkozó minden kihatásával együtt, valamint a műszaki haladást. Az elméletnek két fő elágazása van (Pearce, 1993):

1. A neoklasszikus növekedésmélelet, amely a gazdaságot természeténél fogva stabilnak és a teljes foglalkoztatásra törekvőnek tartja.
2. A keynesi és a neokkeynesi növekedésmélelet, amely a tőkés gazdaságot természeténél fogva instabilnak tartja. Modelljei az instabilitás és a munkanélküliség problémáit vizsgálják, és a keynesi elmélet dinamikus kiterjesztésének tekinthetők.

A monetarizmus irányzata elleni támadás – érdekes módon – nem az ellentáborból, Keynes követőitől indult el, hanem a klasszikus alapokon álló közgazdászok fejezték ki elégedetlenségüket, mely az adaptív várakozások hipotéziseire irányult, és ennek eredményeként született meg az újklasszikus makroökonómia.

AZ ÚJKLASSZIKUS MAKROÖKONÓMIA

Az 1970-es évek végére önálló irányzattá vált az újklasszikus makroökonómia, melynek kiemelkedő képviselői – Lucas, Sargent és Wallace – a klasszikus-neoklasszikus hagyományokat követték, a monetarizmus legfőbb tételeit is zömében elfogadták, azonban a keynesiánus megközelítést teljes mértékben elvetették.

A várakozásokat illetően az újklasszikusok más álláspontot képviselnek, mint a monetaristák. Az

adaptív várakozásokkal³ szemben az újklasszikusok racionális várakozásait azt jelentik, hogy az esetleges hibák korrekcióját rögtön – ideális esetben végtelenül kis idő alatt – elvégzik a gazdaság szereplői. Ebből adódóan nem létezhet tartós eltérés a tényleges munkanélküliség ráta és a természetes ráta között; az újklasszikus makroökonómiában csak a természetes rátának van létjogosultsága. Más szóval: bármilyen magas is az inflációs ráta, mindig ugyanazzal a – természetes – munkanélküliségi rátával találkozik. Így valóban igaz, hogy az infláció leszorítására irányuló gazdaságpolitika az újklasszikus modellben nem vezet a munkanélküliség növekedéséhez. A neoklasszikus irányzattal teljes egyetértésben azonban az újklasszikusok is feltételezik, hogy a munkakínálat a bér függvénye. Nézeteik szerint minden olyan kísérlet, amely a kibocsátást avagy a foglalkoztatottságot a természetes ráta alatt vagy fölött kísérli meg stabilizálni, hatástalan lesz: sem rövid-, sem hosszú távon nem módosíthatja a reálváltozók értékét.

Ez az irányzat azonban nem jelenti minden gazdaságpolitikai beavatkozás visszautasítását – szemben a klasszikusokkal, akik mindenfajta állami beavatkozást elleneztek –, ugyanis itt a piacok önmegtisztító paradigmája kiegészül a vele szemben érvelő keynesiánus iskola egyik alapvető ismérével, a várakozásokkal. Az újklasszikus nézetek lényegét abban az állításban lehet összefoglalni Pearce szerint, hogy sem rövid távon, sem hosszú távon nem létezik átváltás a foglalkoztatottság és az infláció között, valamint a kibocsátás és a foglalkoztatottság szintjének stabilizálására vonatkozó kísérlet már rövid távon is hatástalan (Pearce, 1993).

ÚJKEYNESIÁNUS ELMÉLET

Az 1980-as évek vége újabb fordulatot hozott a keynesiánus iskolában: egyes korábbi – főleg *Stiglitz* tollából származó – írásokra támaszkodva kialakult az ún. újkeynesiánus makroökonómia, melynek főbb képviselői *Blanchard, Fischer, Mankiw és Romer* voltak.

Feltevésük szerint a munkanélküliség a reálbérekkel van kapcsolatban. Éppen ezért igyekszik ez az elmélet a jövedelemingadozásokat a reális rugalmatlanságok alapján értelmezni, ugyanis a munkavállaló és a munkáltató egyéni szinten egyaránt érdekelt abban, hogy hosszabb távra rögzítsék a reálbéreket, valamint a vállalat érdeke a viszonylag magas, de mindenképpen a munkapiaci egyensúlyi béreknél magasabb bérek fenntartása. Ehhez a hipotézishez sorolható az ún. insider-outsider-megközelítés is. Ennek kiindulópontja egy olyan szituáció, amelyben a bérek túl magasak, vagyis munkanélküliség van. A bércsökkenés egyaránt érdeke a nemzetgazdaságnak és a vállalatoknak: makroszinten a munkanélküliség

³ Adaptív várakozás definíciója: egy változó jövőbeli értékére a változó múltbeli értékei alapján kialakított várakozás. A gazdasági szereplők egy változó jövőbeli értékére vonatkozó várakozásaikat a változóval kapcsolatos jelenlegi tapasztalataik alapján alakítják ki (Pearce, 1993: 23).

csökkentése miatt, mikroszinten pedig a költségek lefaragása végett. Joggal lehet arra számítani, hogy léteznek olyan munkanélküliek, akik hajlandók alacsonyabb bérért dolgozni. Ebben az esetben a foglalkoztatottaknak, az „insiderek”-nek olyan hatalmat tulajdonítanak a vállalatban belül, amellyel a munkanélküliek, az „outsider”-ek felvételét és a foglalkoztatottaknak esetleg ezzel járó elbocsátását megakadályozhatják. Ez a hatalmi pozíció azon alapul, hogy, az elbocsátás és az új munkaerő felvétele költségekkel jár; az új munkaerőt többnyire be kell tanítani, ami nemcsak költség-, hanem időigényes is; a régi foglalkoztatottak nem lesznek hajlandók az újonnan felvettekkel, a béreket leszorítókkal együttműködni. Ha az előbb felsoroltakból több kára származik a vállalatnak, mint amennyi profit a költségcsökkentésből, akkor nyilván elállnak a munkaerő felvételtől, s így megmaradnak a munkanélküliséget tartóssá tevő magas bérek is.

Az újkeynesiánus elmélet gazdaságpolitikai jelentősége az alábbi pontokban összegezhető:

1. Az újklasszikus makroökonómiával összhangban feltételezik a racionális várakozások hipotézisének érvényesülését, de a munkapiacon implicit szerződéseket kötnek egymással a munkavállalók és a munkáltatók – mégpedig a dolog természetéből adódóan – több periódusra. Ezzel eltérnek az újklasszikusok egyik alapvető feltevésétől, amely szerint minden gazdasági szereplő azonnal reagál az esetleges zavarokra. Ha ilyen körülmények között a központi bank növeli a pénzmennyiséget, akkor az újklasszikus elméletnek megfelelően nő az árszínvonal, amely a rögzített nominálbérek miatt csökkenti a reálbéreket. Így nő a munkakereslet, ennek folytán a foglalkoztatottság és a kibocsátás. Vagyis: mivel az újkeynesiánusok kiegészítették az újklasszikus modellt az implicit szerződések feltevésével, ezért a gazdaságpolitika már a racionális várakozások mellett sem hatástalan.
2. Az újkeynesiánus közgazdászok a készletetett ár- és béralkalmazkodásból indulnak ki. Ebből következik, hogy ha a gazdaságpolitika az infláció csökkentése érdekében a pénzmennyiséget csökkenti, alacsonyabb lesz az árszínvonal, ugyanakkor magasabb reálbér alakul ki. Ezzel csökken a munkakereslet, a foglalkoztatottság, s így a jövedelem. Más szóval, az újklasszikus elmélettel ellentétben, ahol az aggregált kereslet sem a foglalkoztatottság szintjére, sem a jövedelemre nem hat, így ebben az elméletben a jövedelem és a munkanélküliség igenis függ az aggregált kereslettől. Ha ugyanis az aggregált kereslet hat a foglalkoztatottságra és a jövedelemre, akkor egyfajta körforgás alakul ki, hiszen a jövedelem az aggregált kereslet egyik legfontosabb eleme. Ekkor a jövedelmi hullámzások kihatnak a munkanélküliség – természetes – rátájára is, ami nem egyszer s mindenkorra adott, hanem egy múltbeli eseményektől függő érték lesz. Az ilyen

kapcsolatok leírására alkották meg a „hiszterézisnek” nevezett fogalmat, mely kifejezi a múltbeli gazdasági események hosszú távú hatását a munkanélküliség természetes rátájára. Ilyen jelenségek lehetnek például (Mankiw, 2002):

- a munkanélküliség ideje alatt a munkavállalók szakmájuk művelése szempontjából fontos ismereteket vagy képességeket veszíthetnek el, ami a későbbi munkába állásuknál nehézséget támaszthat,
 - elképzelhető az is, hogy hosszú ideig tartó munkanélküliség során megváltozik a munkához való viszonyuk, így kevesebb erőfeszítést tesznek, hogy új munkahelyet találjanak,
 - további problémája az ilyen hosszú távú munkanélküliségnek, hogy az állástalanok kisebb mértékben tudnak hatni a szakmacsoportjukban érvényes normál bérszintre. Ha a munkával rendelkezők – insiderek – nem a minél szélesebb foglalkoztatottságban, hanem a munkába állók minél magasabb reálbéreben érdekeltek, akkor a munkahelyekért való sorban állás ideje meghosszabbodhat.
3. A keynesiánus iskola szellemének megfelelően az újkeynesiánusok a munkanélküliséget kényszerű és szisztematikus okokra visszavezethető jelenségnek tartják. Ennek okai részben a már többször említett merev árak és bérek (Meyer és Solt, 1999).

A GLOBALIZÁCIÓ KÖVETKEZMÉNYE A FOGLALKOZTATÁS TERÜLETÉN

A korábban sikeres keynesi, állami szerepre építő módszerek hatástalannak bizonyultak a hatvanas évek végére, és főleg a hetvenes évek elejére, amikor is a profitok elapadtak. Az olajválság és a világgazdasági depresszió során feleslegessé vált tőke csak nemzetközi kihelyezéssel volt megmenthető, azaz a fejlődő és a volt európai szocialista országok meghódításával. A nemzeti munkaerőpiacok belső liberalizálása és a termékihelyezés következtében a munkaerő fokozott nemzetközi versenyeztetése pedig a korábbiaknál erősebb nyomást gyakorolt a munkabérekre, a foglalkoztatási feltételekre. Mindezzel a kapitalizmus mintegy részlegesen megújult, és egyfajta formációváltást hajtott végre: a gazdaság folyamatait, versenyfeltételeit világméretben kiteljesítette, kiélezte és globalizálta. A kapitalizmus globális korszakának megfelelő gazdasági ideológia a *neoliberalizmus*. Tehát amikor a neoklasszikus (neoliberális) tanok nézeteit vizsgáljuk, pl. a foglalkoztatásról, a munkaerőpiacról, akkor magának a globalizációnak a hatásáról, az elkerülhetetlen globalizációt tükröző nézetekről szólnunk. Az elméleti szakirodalomban már a kilencvenes évek elejének világgazdasági válságakor megfogalmazódott, hogy a neoliberális-

monetarista kísérletek sem tudnak stabilitást nyújtani a gazdaságban (Gordon, 1991).

Nem tűntek el a korábbi keynesi alapú nézetek sem. A globalizáció azonban a keynesi nézeteket sem hagyta érintetlenül, sőt jelentős „engedményeket” tettek a liberális elméleteknek, azonban azok életidegenségére, jövedelemdifferenciáló hatásaira és a még mindig túl erős állami szerepvállalásra hivatkoztak (Farkas, 2007a, b).

Akárcsak más piacon, a munkaerőpiacon is a „rövidebb oldal elve” érvényesül, ugyanis globális munkaerő-túlkereslet közepette a munkaerő-kínálat, túlkínálat esetén pedig a kereslet nagysága szab végső soron határt a foglalkoztatásnak. A munkaerőpiac egyensúlyi állapotától függően változik az is, hogy a piac két szereplőcsoportja (munkáltatók, munkavállalók) közül melyik alkupozíciója erősebb a foglalkoztatás feltételeinek kialakításában. A munkaerő iránti globális túlkéréslet a munkavállalók, a globális túlkínálat pedig a munkáltatók alkupozícióját erősíti (Gábor, 1990).

Miközben a gazdasági életben a transznacionális vállalatok érdekei egyre jobban érvényesülnek, az egyensúlyi zavarok és szociális feszültségek nyomán megjelentek az első olyan művek is, amelyek immár elméleti alapról támadják a neoklasszikus közgazdaságtant. Ezek közül kiemelendő *Weeks*-nek „A neoklasszikus közgazdaságtan kritikája” című könyve, amelyben a neoklasszikus elmélet egyik alaptételét (minden egyéb változatlanlansága mellett, magasabb foglalkoztatás csak alacsonyabb reálbér mellett érhető el) cáfolta. Szerinte: „ez erőteljes ideológiai üzenet, mert ebből következik, hogy ha a munkások kísérletei sikeresek fizetési feltételeik megjavításában, akkor ez önmegsemmisítő lesz azzal, hogy munkanélküliséget idéz elő” (Weeks, 1998). Véleménye szerint a Keynes előtti („klasszikus”) közgazdaságtan alapelvei alkotják napjaink szintetizált makroökonómiai tudásának magját.

Az újkeynesiánus reneszánszát képviselte *Thurow* világszerte nagy visszhangot keltett, 1995-ben megjelent műve, a „Future of Capitalism”, melyben azt elemezte, hogy az USA-ban a globalizáció nyomására a munkavállalók 4/5-ének a bére csökkent, és jelentősen nőttek az egyenlőtlenségek. Ez a jelenség a nyolcvanas évek elejétől Nagy-Britanniában, pár évvel később az európai kontinensen, majd Japánban is bekövetkezett, igaz valamivel enyhébb formában.

A mai világban egyrészt a multinacionális társaságok deformálják az ideálisnak vélt piaci viszonyokat, másrészt elvben megmarad az állam felelősége a kvalifikált és egészséges munkaerő biztosításában, az infrastruktúra fejlesztésében, a technikai-technológiai versenyképességben, stb. Ugyanakkor a dolgozók korábbi bérfenntartásáért, megszokott munkakörülményeikért kiállnak (sztrájkhullámok a fejlett országokban, globalizációkritikus világmozgalom, a liberális EU Alkotmány elutasítása Franciaországban és Hollandiában). Soros György, a globalizáció haszonélvezője, a „barikád” másik oldaláról utalt a

világgazdaság törékenységére és arra, hogy a „laissez faire” maradéktalan érvényesülése esetén alapvető emberi értékek vesznek el, még tovább nőnek a társadalmilag és nemzetközileg elfogadhatatlan különbségek, emelkedik a munkanélküliség, gazdasági és társadalmi robbanás következhet be (Farkas, 2007b).

Martin és Schumann „A globalizáció csapdája” című könyvükben a Wall Street Journal-t idézik: „A konkurencia a brutális globális gazdaságban globálissá teszi a munkaerőpiacot is. Nincs már olyan állás, amelyik biztos lenne”. A szerzőpáros az 1995-ben Fairmontban ülésű, Mihail Gorbacsov által a világ minden részéről összehívott ötszáz vezető politikus, gazdasági szakember és tudós véleményét közvetítve a jövő foglalkoztatási helyzetéről így ír: „Az aránypár a húszt a nyolcvanhoz, a fogalom pedig a tittytainment”. Szerintük az elkövetkező évszázadban a munkaképes lakosság 20 százaléka elég lesz ahhoz, hogy lendületben tartsa a világgazdaságot, éppen ezért a jövő kérdése szerintük ez lesz: „to have lunch or be lunch” (Martin és Schumann, 1998. 145, 12, 13). A Ford példáján azt is bemutatják, hogy a technikai haladás is kiszorítja a munkásokat – elsősorban a szakmunkásokat – a termelésből. Ezért van az – írja a két szerző –, hogy az európai belső piac létrehozását indokoló 1988-as Cechcini jelentés, a WTO, a NAFTA, stb. munkahely-generáló ígéretei ellenére a munkahelyek száma rohamosan csökken a termelő ágazatokban és részben a szolgáltatásokban, illetve a rugalmas és részmunkaidős foglalkoztatási formák kerülnek előtérbe, melyek részben elfedik a munkaidőalap csökkentését. Az új, igazságosabb és demokratikusabb világ érdekében, a tőke internacionáléjával szemben, a szakszervezeti mozgalmak nemzetközi összefogását hirdetik meg (Martin és Schumann, 1998).

A keynesi örökség egyik nagy öregje, *Streeten*, az ezredfordulón jelentkezett a globalizáció előnyeit és hátrányait tárgyaló könyvével. Hamisnak, vagy elégtelennek tartja azokat a liberális elméleteket, amelyekkel ma a fejlett országok munkanélküliségét magyarázzák. *Streeten* szerint az OECD országokban a munkanélküliség okai a következők (*Streeten*, 2001; Farkas, 2007b):

1. a globális verseny, melynek megnyilvánulási formája az alacsony bérű országokból származó import és a munkahely-export,
2. a gyorsan fejlődő technika korának megfelelő képzett munkaerőben mutatkozó hiány,
3. a kereslet lassú növekedése,
4. a munkanélküliek támogatása (ösztönzése) ahelyett, hogy munkához segítenék őket,
5. a bérek inflációs békaugrásai,
6. a munkaerő-bevándorlása,
7. valamint a nők munkába állása.

Hogy e tényezők közül melyik milyen mértékben hat a munkanélküliségre, arról nagy viták folytak. Ugyanakkor elismeri, hogy a keynesi munkahelyteremtés és „hatékony” keresletösztönzés az importnyomás és a munkahelyek kitelepítése miatt már nem működik úgy, mint régen.

Lakatos Dénes véleménye szerint „A globalizáció az emberi alkotóerő, a tudományos, technikai, technológiai fejlődés terméke, az emberiség széttagozottságának, egyenlőtlen gazdasági és társadalmi fejlettségének következménye.” Számolnunk kell tehát a gazdasági globalizáció kettős természetével, hiszen a globalizáció nemcsak előnyökkel jár, hanem ára is van, hiszen a gazdaság, a társadalom, az egészségügy és a természeti környezet oldalán áldozatokat követel (Lakatos, 2004).

Rodrik matematikai-statisztikai módszerrel is kimutatta, hogy a képzetlen munkaerő iránti igény csökkentését – outsourcing (kiszervezés) a kereskedelem és a külföldi beruházások függvényében – a keresleti görbe ellaposodása, a munkaerő iránti kereslet rugalmasságának növekedése kíséri. Rodrik (1997) szerint ez a folyamat:

1. a munkapiaci változások költségeinek nagyobb hányadát hárítja a dolgozókra,
2. az alacsony képzettségű munkaerő bére és az általa ledolgozott órák ingadozása (volatility) jelentősen nő,
3. számottevően csökkenti a munkavállalók tárgyalóerejét.

A globalizációs korszakban – legalábbis a fejlett országokban – két ok miatt a munkaerő iránti kereslet abszolút mennyisége is csökken. Egyrészt az infokommunikációs és mikroelektronikai forradalom nagymértékben kiszorítja az embert a termelésből, azaz a szerves összetétel soha nem látott mértékben megnő. Másrészt az elavulóban lévő technikát, de a fejlett technika egy részét is az alacsony bérű országokba telepítik át, ezzel a munkahelyeket is transzferálják. Mint láttuk, a keynesi elemzések is hasonló következtetésekre jutnak: azok is a globalizációt és a technikai fejlődést jelölik meg a munkaerő iránti igény csökkenésének okaként (Farkas, 2007b).

Went azt írja a globalizációról írt művében, mely 2002-ben magyarul is megjelent, hogy „Bármennyire meggyőzően bizonygatják a közgazdászok ábrákkal, differenciális összehasonlításokkal és számítógépes modellekkel, hogy a globalizációval és a szabad kereskedelemmel mindenki nyer, elméleteiket a valóság sokszor alig igazolja. A magasabb profit az alacsonyabb költségeken keresztül a bérek és a munkahelyek rovására megy. A korábban védett piacok megnyitása a külföldi vállalatok részére nemzetközi szerződések és gazdasági zsarolás nyomásgyakorlásával a foglalkoztatottság csökkenéséhez vezet. Azzal, hogy a termelést alacsonyabb munkabérű és kedvezőbb adózású országokba helyezik át, vagy azzal, hogy alacsony munkabérű országokból importálnak olcsó árut – vagy akár csak ezzel fenyegetnek –, a munkaadók állandó kontroll alatt tarthatják a munkakörülményeket, és csökkenthetik munkaerő-állományukat” (Went, 2002).

Könyvében kiemeli, hogy a globalizáció annak esélyét is csökkenti, hogy eljön a teljes foglalkoztatás

időszaka, és lejjebb nyomja a kizsákmányolási rátát, hiszen a globális erőforrás-gazdálkodással és a termelés áthelyezésével a világ munkanélkülieinek egyre nagyobb része – az ENSZ szerint a világ népességének 30 százaléka – válik gyakorlatilag a munka tartalékseregévé.

Rozsnyai Ervin filozófus „Az imperializmus korszakváltásai” című könyvében (Rozsnyai, 2002) arról ír, hogy a globalizált termelés sokféle előnye közül különösen csábító a multinacionális vállalatok számára a bérmegettegetés. Bemutatja a nemzeti bérkülönbségeket és néhány esetet, amikor az ismert márkanévvel birtokló vállalatok (pl. Siemens, Nike) az elmaradott országokban rabszolga vagy jobbágy módjára kezelik a munkásokat, elveszik útleveleiket, éjszakára bezárják őket, hogy ne szökhessenek el, gyermekmunkát alkalmaznak. Érdekes új jelenségre is felhívja a figyelmet: az újonnan iparosodó országok munkaigényes enklávékat hoznak létre a fejlett országokban (pl. a Samsung Észak-Angliában, mert ott nem szigorúak a munkaügyi előírások, gyenge a szakszervezet, ugyanannyi bért fizetnek, mint Koreában, és a bérnövekedés várható üteme alacsonyabb). Az USA sok pincéjében is működnek gyakran illegális munkaerőt foglalkoztató termelő üzemek. A globalizáció, azon belül a bérkülönbségek kihasználása, a munkahelyek áttelepítése a perifériák szintje felé nyomja a viszonylag fejlettebb régiókat. A fejlett országokban a globális bérverseny a munkaerő árát (a történelmileg kialakult) az újtermeléshez szükséges értéke alá szorítja. Ha pedig a munkások szembeszállnak ezzel, akkor az anyavállalat megkeresi a legolcsóbb, legszervezetlenebb munkaerőt a Földünkön, és átvizsi a termelést egy számára kedvezőbb adottságokkal rendelkező országba. Ugyanez a verseny terjeszti a rugalmas munkaszervezési formákat is. Ezért terjednek napjainkban az olyan megoldások, mint a kényszerpihenő, a munkaerő alvállalkozóvá kényszerítése, az elbocsátás után alacsonyabb bérrrel való foglalkoztatás.

ÖSSZEFOGLALÓ GONDOLATOK

A tanulmányban bemutatásra kerültek a foglalkoztatás témakörének legfontosabb elemeivel kapcsolatos elméletek, egészen a 19. századtól napjaink meghatározó jelenségéig, a globalizációig. Napjainkban a munkaerőpiac kutatásaival foglalkozó szakemberek tanulmányaiban egyre hangsúlyosabb szerepet kap a munkanélküliség, és az azzal együtt járó negatív következmények. A jövőben ezek a hatások vagy tovább gyűrűződnek, vagy pedig a „méltányos” foglalkoztatás elősegítésével alkalmas biztosítanak emberek millióinak a munkavállalásra. Az elmúlt évszázadok tapasztalatait felhasználva a jelenben mi alakítjuk munkaerőpiacunk helyzetét befolyásoló körülményeket, és ezáltal megalapozzuk a jövő generációk esélyeit is, ami remélhetőleg hozzájárul a kedvezőbb foglalkoztatás megteremtéséhez. Éppen ezért felelősségünk óriási, cselekedni csakis helyesen és józanul lehet.

IRODALOM

- Farkas P. (2007a): A közgazdasági elméleti iskolák a foglalkoztatásról, különös tekintettel a globalizáció hatásaira, 1. rész. Munkaügyi Szemle, 51. 9. 26-30.
- Farkas P. (2007b): A közgazdasági elméleti iskolák a foglalkoztatásról, különös tekintettel a globalizáció hatásaira, 2. rész. Munkaügyi Szemle, 51. 10. 27-31.
- Friedman, M. (1970): A Theoretical Framework for Monetary Analysis. *Journal of Political Economy*, Vol. 78, No. 2. (Mar.-Apr., 1970), 193-238. Idézi: Farkas (2007a), 28.
- Gábor R. I. (1990): A munkagazdaságtan alapjai. II. füzet. A munkaerőpiac makroökonómiája. BKE Emberi Erőforrás Tanszék, 1990. augusztus 31.
- Galsai P. (1982): A munkaerőpiac szerkezet és működése Magyarországon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Gordon, R. J. (1991): U.S. Stabilization Policy: Lessons from the Past Decade. *World Economic Growth. Case Studies of Developed and Developing Nations*. Ed. Arnold C. Habegger. ICS Press. San Francisco, California. Idézi: Farkas (2007b) 26.
- Keynes J. M. (1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Lakatos D. (2004): A globalizálódó világ gazdaság. *Gazdálkodás*, XLVIII. 4. 1-9.
- László Gy. (1997): Emberi erőforrás gazdálkodás és munkaerőpiac. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs
- Mankiw N. G. (2002): Makroökonómia. Osiris Kiadó, Budapest
- Martin H. P.-Schumann H. (1998): A globalizáció csapdája. Támadás a demokrácia és a jólét ellen. Perfekt Pénzügyi és Szakoktató és Kiadó Rt., Budapest
- Mátyás A. (1984): A polgári politikai gazdaságtan napjainkban. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- Meyer D.-Solt K. (1999): Makroökonómia. AULA Kiadó Kft., Budapest
- Oroszi S. (2001): A munkapiac gazdaságtana I. PTE, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, Pécs
- Pearce D. (szerk.) (1993): A modern közgazdaságtan ismerettára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Rodrik, D. (1997): Has Globalisation Gone Too Far? Institute for International Economics, Washington D.C., Idézi: Streeten, 46. és Went, 223.
- Rozsnyai E. (2002): Az imperializmus korszakváltásai. Kiadó: Rozsnyai András, Budapest
- Streeten, P. (2001): Globalisation. Threat or Opportunity? Copenhagen Business School Press. Idézi: Farkas (2007b) 28.
- Thurow, L. C. (1997): The Future of Capitalism. How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World. Penguin Books, Idézi: Farkas (2007b) 27.
- Weeks J. (1998): A neoklasszikus közgazdaságtan kritikája. AULA Kiadó, Budapest, 168.
- Went R. (2002): Globalizáció. Neoliberális feladatok, radikális válaszok. Perfekt Kiadó, Budapest, 52.